

Makale Geliş | Received: 10.07.2020
Makale Kabul | Accepted: 26.08.2020
Yayın Tarihi | Publication Date: 15.09.2020
DOI: 10.20981/kaygi.793354

İsmail SERİN

Dr. Öğr. Üyesi | Assist. Prof. Dr.
Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, Samsun, TR
Ondokuz Mayıs University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Philosophy, Samsun, TR
ORCID: 0000-0002-3164-5181
ismail.serin@gmail.com

Carnap'ın Mantıksal Doğruluk Çözümlemesi

Öz

Bu çalışmada Rudolf Carnap'ın mantıksal doğruluk çözümlemesi ele alınmaktadır. Viyana Çevresi'nin önde gelen isimlerinden birisi olan Carnap'ın mantıksal doğruluk konusundaki görüşleri yirminci yüzyılın ilk yarısında etkin olan analitik felsefe geleneği içerisinde belli ağırlığa sahip olmuştur. Willard V. O. Quine'nin analitik-sentetik ayrımına getirdiği yıkıcı eleştirileri Carnap'ın görüşlerinin geçtiğimiz yüzyılın ikinci yarısında arka plana atıldığını göstermektedir. Ancak, son yıllarda yapılan araştırmalarda Carnap'ın analitik önermeleri çözümlerken yaptığı tespitlerin geçmiştekinin aksine yeniden önemsendiğini anlıyoruz. Carnap'ın farklı mantıkların olabileceğini öne sürmesi ve bilimsel dilin üzerine düşünme çağrısı onun doğruluk çözümlemesinin günümüz felsefesi için hayati değerde olduğunu göstermektedir. Bu çalışma Carnap'ın mantıksal doğruluğa ilişkin çözümlemesinin günümüz analitik felsefesinde kilit bir rolü olduğunu savlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Analitik, Sentetik, Deneyim, Üstdil, Bilim.

Carnap's Analysis of Logical Truth

Abstract

In this study, the analysis of Rudolf Carnap's logical truth is discussed. One of the leading names of the Vienna Circle, Carnap's views on logical truth have had a certain weight in the tradition of analytical philosophy that was active in the first half of the twentieth century. Willard V. O. Quine's destructive criticisms on the analytical-synthetic distinction show that Carnap's views were thrown into the background in the second half of the last century. However, in recent years, we understand that Carnap's determinations while analyzing analytical propositions are being valued again contrary to the past. Carnap's suggestion that there may be different logics and his call to reflect on scientific language shows that his analysis of truth is vital for today's philosophy. This work argues that Carnap's analysis of logical truth has a key role in today's analytical philosophy.

Keywords: Analytic, Synthetic, Experience, Metalanguage, Science.

Giriş

Rudolf Carnap (1891-1970) yirminci yüzyıl başlarında ortaya çıkmış Viyana Çevresi’nin önde gelen temsilcilerindendir. Çevre’nin o güne değin pozitif bilimlerde elde edilen başarıların hem bilim açısından hem de felsefe açısından çözümlenmesine verdiği önem, bir yandan bilim felsefelerine kapıyı aralarken bir yandan da felsefenin bilimselleşmesine dair olanakların sorgulanması tartışmalarını ateşledi. Bilimlerin işleyişinin, deneyci yöntemlerle sıkı ilişki içinde olması, bilimlerin elde ettiği sonuçların kesin olmaktan öte olasılık içeren yargılar olduğunu göstermektedir. Bilimlerin doğruları, genel olarak felsefenin peşinde olduğu kesinliği taşımaktan uzaktır. Öte yandan pratik alan başta olmak üzere bilimlerin gösterdiği ilerleme göz kamaştırıcıdır. Kant’tan beri insanın kendi aklına duyduğu hayranlığın kendini en iyi bilim alanında ortaya koyduğu savı geniş ölçüde kabul görmektedir. Bilginin biricik kaynağının deneyim olduğu savı deneyci felsefenin, akılcı felsefe karşısında konumlanmasını sağlayan ayırt edici özelliği olagelmıştır. Bilimlerin parlak başarılarıyla birlikte deneyci felsefe artık felsefenin de bir tür bilim olmasını amaçlamaktadır. Ne var ki, deneyimin kuşatıcılığı iki önemli alanda yakıcı sorunlar doğurmaktadır. Mantık ve matematiğin temellendirilmesinde deneyime başvurmak söz konusu alanlarda çağlar boyu alışkın olduğumuz kesinliğe ağır bir darbe indirmektedir. Deneyime başvurulmadığı durumda ise, deneyci felsefeden sapmış olmak tehlikesi baş göstermektedir.

Matematiğin temelleri alanında, yirminci yüzyılda başlıca üç konum ortaya çıkmıştır: Frege ve Russell tarafından kurulmuş mantıkçılık öğretisi, Hilbert ve yandaşlarının formalizmi ve büyük ölçüde L.EJ. Brouwer ile Hermann Weyl tarafından temsil edilen sezgicilik. Çevre’de yer alan çoğumuz mantıkçı kavrayışı benimsemişti, ama öteki iki yaklaşımın geçerliliği ve kapsamını belirlemek üzere ayrıntılı tartışmalar yapmaya büyük çaba harcadık. (Carnap 1963: 48)

Dünyanın nasıl bir yapısı olduğunu, olup biten her şeyin ne anlama geldiğini irdelerken kabaca iki yol izlemek mümkündür: Yaygın kabul gören ve pozitif bilimlerin benimsediği yola göre ele aldığımız nesnenin/konunun yapıtaşlarına, bileşenlerine ayırıştırılarak çözümlenmesiyle ortaya dünyanın o kesitine ilişkin bir betimleme koyarız.

Böylesi bir betimlemenin içerikli oluşu, bu içeriğin deneyimle sınanmasına olanak tanır. Öte yandan aynı sorunun içeriğini betimlemeye çalışmadan önce söz konusu sorunu ele almaya uygun araçların ilkin tasarlanması ise, ikinci yol olarak karşımıza çıkar. Bu ikinci yolun içerikten yoksun oluşu, ilkece birden fazla ve birbirinden farklı formellikler barındırabilmesi, Carnap’ın benimsediği bu yolda birden fazla mantık olabileceği sonucu doğurmuştur. İkinci yolun ilkinden farklı olarak, dünyada örtük bir biçimde bulunan anlamı ortaya çıkarmaya kalkışmak yerine, anlam arayışı için kullanılabilir araçların neler olduğunu düşünmeyi yeğlediği görülmektedir. Böylelikle Carnap’ın özelde mantıksal doğruluk görüşünü genel olarak felsefesini betimleyici, içerikli ve dolayısıyla deneyci bir yaklaşım saymak yerine içeriksiz ve olası düşüncelerimiz için kurucu nitelikleri olan bir üst felsefe diye görmek yerinde olacaktır.

Pozitif bilimlerin gözlem ve deney bulgularını, dünyayı açıklamada ve anlamada en uygun kaynak saymasının yirminci yüzyılda felsefe alanında mantıksal olguculuk adıyla bilinen eğilimde karşılık bulduğu iyi bilinen bir felsefe-bilim kesişmesidir. Geleneksel metafizik yargıların anlamsız olduğunu da savlayan bu tutumun Scott Soames’in altını çizdiği üzere bilimin felsefe içindeki rolünü açıklığa kavuşturması gerekecektir. (Soames 2009: 424) Analitik önermelerin doğasına ilişkin Quine ile Carnap arasında patlak veren tartışma bilimsel önermelerin niteliklerinin sorgulanmasına yol açacak; önermelerin doğruluğunu belirleyen koşulların neler olduğu konusunda derin görüş ayrılıklarına zemin hazırlayacaktır. İngiliz deneyci geleneğine daha yakından bağlı görünen Quine açısından analitik önermelere deneyden gelen bir içerik katamadığımız sürece, analitik önermelerin doğruluğunun zorunlu olduğunu savlayamayız. Böylece Kant’tan beri yapılan analitik-sentetik önerme ayrımının temelsiz olduğunu, aslında tüm önermelerimizin sentetik nitelikte olduğunu, yani içinde felsefede olmak üzere tüm bilginin deneyimden gelen bilgi olduğunu benimsemekten başka çaremiz kalmamaktadır.

Felsefenin, tüm bilimin temelinde yatan epistemolojik, semantik ve ontolojik sorunları kavramada bilimlere destek olacak biçimde konumlandırılması, felsefenin bilimsel bilginin yapısına ilişkin çözümler yapabileceği beklentisini doğurmuştur.

Paul O'Grady'nin irdelediği üzere Carnap yirminci yüzyılın ilk yarısına hâkim bu felsefe anlayışında kökten bir değişikliğe gitmiştir. (O'Grady 1999: 1022) Felsefenin, bilimlerin bulgularını çözümlemesi Carnap'a göre bu çözümlemenin felsefeye bilginin olgusal olmasını kaçınılmaz kılması nedeniyle kısır döngüye neden olacaktır. Bu haliyle felsefenin bilimlerin bulgularını, teorik sonuçlarını belli türden bir metafiziğe yol açmadan ele alması olanağı yoktur. Oysa felsefeye düşünme, bilimsel teorilerden farklı ve ayrı olarak olgusal içerikten yoksundur. Carnap'ın bilimlere felsefeye bir temel oluşturmak yerine bilimsel terimlerin açıklanmasına hizmet edecek bir çerçeve ya da formel bir yapı kurma amacında olduğunu gözlemliyoruz. Elbette felsefenin peşinde olduğu doğruluğun ilk bakışta deneyimden bağımsız bir biçimde açıklanmaya çalışılması bir tür metafiziğe kapıları araladığı izlenimi doğursa da aslında Carnap'ın öne sürdüğü doğruluk anlayışının söz gelimi Frege ile Russell'ın çizgisiyle karşıtlık içinde olduğunu söylemek yerinde olmayacaktır. Zira Carnap daha 1936'da şöyle demektedir:

Deneyciliğin ilkesini “tüm bilgi deneyden gelir” ya da “bilebildiğimiz tüm sentetik tümceler deneyimle bağlantılıdır veya deneyime yaslanır” vb. ifadelerle anlatmak yerine öneri ya da gereklilik biçiminde anlatmayı yeğlerim. ... Böylesi bir formülasyonla, bana öyle geliyor ki, deneyiciler ile deneyci karşıtları arasındaki tartışmayı sürdürmenin yanı sıra deneyicilerin düşünceleri için de çok daha fazla açıklık seçiklik elde edilecektir. (Carnap 1990: 188)

Öyle görünüyor ki, modern felsefenin en azından Leibniz'den beri nitelikleri iyi belirlenmiş bir dile yakıcı bir gereksinim içindedir; tüm bilginin deneyimden geldiğini öne sürmek yanlış değilse de eksik kalmaktadır. Deneyicilerin açık seçik olmasına büyük özen gösterdiği bilim dili üzerine düşünmek felsefenin göz ardı edemeyeceği yeni görevi olarak sayılmalıdır. Nitekim Carnap özyaşamöyküsünde bu gereksinimin önemini şu sözlerle vurgular:

Kullanılan kavramların belirsizliği ve argümanların sonuçsuz doğası sıklık beni şaşırttı. Rakiplerin farklı amaçlarla konuştuğu tartışmalardan bunalmıştım; anlaşmazlık bir yana, karşılıklı anlayış için neredeyse hiç şans yok gibiydi, çünkü tartışmaya karar vermek için ortak bir kriter bile yoktu. ... Matematik çalışmalarından çok keyif aldım. Çeşitli felsefe okulları

arasındaki bitmeyen tartışmaların aksine, matematikteki sonuçlar tam olarak kanıtlanabilirdi ve daha fazla bir tartışma çıkmıyordu. (Carnap 1963: 45)

Quine’in da içinde olduğu Frege-Russell çizgisiyle uyum içinde Carnap’ın bilimlerin üstünde ya da dışında felsefeye değeri olan bilgi olamayacağını benimseyişi, onun en azından deneyci çerçeveden kopmadığını göstermektedir. Carnap’ın mantıksal doğruluğu deneyimle ilişkilendirmeye itirazı olmadığını, ancak deneyimle mantıksal doğruluğun temellendirilemeyeceğini düşündüğünü anlıyoruz. Onun doğruluk anlayışının giderek deneyimden gelen herhangi bir içerikten uzaklaşarak bütünüyle formel bir nitelik kazanır.

Analitik-Sentetik Ayrımı

Quine ilkin 1951 yılında basılmış, 1961 yılında ise gözden geçirilerek yeniden yayımlanan “Deneyciliğin İki Dogması” başlıklı ünlü makalesinde analitik nitelikteki önermelerin deneyime bağlanmadan nasıl doğru sayılabildiğini sorgular. Ona göre bu türden önermelerin sıradan deneyim önermelerinden ayrı bir doğası olduğunu öne sürmek bir dogmaya inanmakla eşdeğerdedir. Quine’in eleştirisinin merkezinde büyük ölçüde Carnap’ın analitik önermeleri anlamını dilsel bir çözümlemeye yaslama eğilimi bulunmaktadır. En temelde analitik önermelerin anlamları gereği doğru olduğunu savlamak deneyci yoldan sapıldığını kanıtlar. Bir bakıma Quine’cı eğilim deneyciliği sonuna kadar koruyarak neredeyse felsefeye hiç yer bırakmazken, Carnap’ın ise bilimlerin bulgularına karşı çıkmadan en genel anlamında dil üzerine düşünmenin felsefenin görevi saydığını anlıyoruz. O halde Quine’in istediği gibi analitik önermeleri yok saymadan ve her şeyi deneyime bağlamadan önce elimizdeki bu kavramlar “üzerine” düşünmek olanaklıdır. Bu düşünmenin yeni bir metafizik olması kaçınılmaz değildir; çünkü Carnap mantığı zihnine kazanmış yasalar gibi çözümlememektedir. Geleneksel felsefedeki gibi değişmez tek bir doğruluk olduğu ve bunu sadece düşünerek kavrayabileceğimiz büyük bir yanılgıdır. Deneyimlerken gösterdiğimiz çeşitlilik düşünürken de vardır. Carnap tek bir mantık yerine çok sayıda mantık olabileceğini öne sürer. Farklı mantıkların varlığı mantıksal doğruluğu yitirdiğimiz anlamına gelmez; bu doğruluğun üzerine düşünmeyi yani dilsel işleyişi çözümlemeyi gerekli kılar.

Apaçık olması ve kesinlik taşınması doğruluk kavramının mantık alanında iyi bilinen bir niteliğidir; özellikle mantıksal doğruluğun sınanması için deneyime başvurmayı gerektirmeyecek denli zorunlu görülmesi, Frege ile başlayan ve Russell ile olgunlaşarak günümüze dek gelen mantığın temellerine yönelik tartışmaların da en can alıcı bölümünü oluşturmaktadır. Mantıksal doğruluğun kaynağının olası iki kaynağından ilkinin deneyimden gelen veriler olması, giderilmesi zor bir belirsizliğe yol açacağı için bu kaynağı bir kenara koyacağız. Geriye kalan ikinci kaynaktan ise, mantıksal terimlerin çözümlenmesine başvurulmasıyla elde edilen doğruluğun mantık için uygun olacağını savlıyoruz. Bir bakıma tanım gereği doğru saydığımız terimlerin kullanılmasıyla mantıksal doğruluğu elde etmekteyiz. Carnap’ın doğruluk kavramını betimlemek üzere kullandığı önermeleri ele aldığımızda, onun doğruluk ile doğruluğun bilgisi arasında bir ayrım olduğunu öne sürdüğünü görürüz:

- 1) Bu kaptaki madde alkoldür.
- (2) “Bu kaptaki madde alkoldür.” önermesi doğrudur.
- (3) X (şu anda) bu kaptaki maddenin alkol olduğunu biliyor.
- (4) X “Bu kaptaki madde alkoldür.” önermesinin doğru olduğunu biliyor.
(Carnap 1946: 598-599)

Anılan önermelerden (3) fizik dünyaya ilişkin bir bilişsel süreç gerektirdiği için bu önermenin Carnap’ın deyişiyle “mükemmel olmayan bilgi” diye görülmesi istenir. Carnap, mükemmel olmayan bilgi derken bu bilgilerin kesinlik taşımadığını, belli bir derecede olasılık içerdiğini vurgulamak istemektedir. Öte yandan (1) ile (2) önermeleri mantıksal bakımından özdeşler. Taşıdıkları bilgi aynıdır; birini onaylarken diğerini yadsımak mümkün değildir. Carnap’ın “mükemmel bilgi” ifadesi tam da bu aşamada karşımıza çıkar; böylesi bilgilerin zamanla ya da yeni bulgularla doğruluğu değişmez. (1) ile (2) önermeleri mantıksal özdeşliklerine rağmen Carnap’a göre biçimsel yönden önemli bir farklılığa sahiptir. Ona göre (1) nesne diline ait bir önerme iken (2) üst-dile ait bir önermedir. Bu biçimsel farklılık mantıksal özdeşliği etkilemese de (2) numaralı önermenin semantik yönden doğru sayılmasıyla (1) numaralı önermeden farklı bir “doğruluk” taşımaktadır. Önermelerin taşıdığı doğruluğun biçimsel yönden bu farklılığının göz ardı edilmesi, doğruluk kavramının anlaşılmasını zorlaştırmaktadır.

Carnap’ın doğruluk çözümlemesi, nesne dilinden çok üst-dil düzeyinde karşımıza çıkan doğrulukla, yani semantik doğruluk öğretisiyle ilgilidir.

Carnap’ın mantıksal doğruluk anlayışını kavramada analitik-sentetik ayrımı temel bir rol oynamaktadır. Carnap, analitik önermeleri anlamı gereği, yani oluşturulduğu dil içerisinde doğru sayar. Creath’a göre bu ayrım o kadar önemlidir ki, hem bilimlerdeki hem de felsefe içindeki kısır tartışmalardan kurtulma potansiyeline sahiptir:

Carnap bu yeni görüşe iki yönden ulaştı. İlk yolda, bizim için gerçekten farklı mantıkların mevcut olduğu fikriyle korkusuzca uğraştı ve buna karşılık olarak Hoşgörü İlkesini benimsedi. Aslında bu, sorunu öyle bir kavrama stratejisidir ki, hangi mantığın eşsiz bir biçimde doğru olduğunu sormayı bile anlamsızlaştırır. Sonuca ilk yolla birleşen diğer yol görünüşte rakip fiziksel teoriler, özellikle de fiziksel alan teorileri arasından seçim yaparken beklentilerimizin derin bir şekilde yeniden değerlendirilmesinden kaynaklanır. (Creath 2007: 334)

Dünyayı bilimsel yöntemlerle çözümlmek, çevremizde olup bitenleri anlamının en iyi yolu sayıla gelmiştir. Ne var ki, bilim insanlarının bilimsel etkinliklerinin eleştiriden bağımsız olması beklenemez; doğayı ele alan bilimlerin izlediği yöntemlerin irdelenmesi yani bilimsel dilin yapısının açıklanması en az bilimsel bulgular kadar vazgeçilmezdir. Carnap’ın farklı mantıklar olabileceğini öne sürmesi bir kargaşadan çok bir zenginliğin üzerine düşünmeye çağrı olarak okunması uygun olacaktır. Bu okumanın tarihsel bakımdan büyük ölçüde Quine’in eleştirileriyle kesintiye uğradığını kabul edebiliriz; ama Creath’in vurguladığı gibi günümüz dünyasında Carnap’a yöneltilen eleştirileri yapıcı bir biçimde ele almak olanağımız vardır. (Creath 2007: 335)

Sonuç

Doğruluk arayışının genel olarak felsefenin tüm alanlarında önemsendiği ortadadır. Bu çalışmada yirminci yüzyıl başlarında oldukça etkili olmuş Viyana Çevresi’nin önde gelen isimlerinden Rudolf Carnap’ın mantıksal doğruluğa ilişkin görüşleri ele alınmıştır. Carnap’ın doğruluk konusundaki görüşlerinin analitik felsefenin ilerleyeceği doğrultu üzerinde hayati bir etkisi olacaktır. Analitik-sentetik ayrımının Quine tarafından dogma ilan edilmesiyle Carnap’ın savları yirminci yüzyılın ikinci

yarısında ciddi bir darbe almış olsa da, onun farklı mantıklara olanak tanıyan çözümlemesi ve özellikle bilimsel dil üzerine düşünme çağrısı Carnap’ın göz ardı edilmiş değerini yeniden felsefenin gündemine sokmuş görünmektedir. Bu bağlamda Carnap’ın mantıksal doğruluğu bilimsel bulgularla uyum içinde ele alışı, onun yeni bir metafizik peşinde olmadığını açık göstergesi sayabiliriz. Mantıksal doğruluk üzerine düşünürken Carnap’ın “Bilimsel işleyiş aslında doğruluğu değil, mükemmel bilgiyi dışlar.” (Carnap 1946: 600) sözünün hatırdan tutulması öğretici olacaktır.

KAYNAKÇA

- CARNAP, Rudolf. (1946). “Remarks on Induction and Truth”, *Philosophy and Phenomenological Research* 6 (4): 590–602. <https://doi.org/10.2307/2103107>.
- CARNAP, Rudolf (1963). "Intellectual Autobiography", *The Philosophy of Rudolf Carnap*, ed. Paul Arthur Schilpp, ss. 3-87, La Salle, Ill: Open Court.
- CARNAP, Rudolf (1990). "Testability and Meaning", *Classics of Analytic Philosophy*, ed. R. Ammerman, ss. 130-195, Indianapolis: Hackett, 1990.
- CREATH, Richard. (2007). “Quine’s Challenge to Carnap”, *The Cambridge Companion to Carnap*, ed. Michael Friedman, Richard Creath, ss. 316-335, New York: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CCOL9780521840156>.
- QUINE, W. V. O. (1951). "Two Dogmas of Empiricism", *The Philosophical Review*. 60 (1): 20–43.
- QUINE, W. V. O. (1961). "Two Dogmas of Empiricism", *From a Logical Point of View*, ss. 20-46, Cambridge, Mass: Harvard University Press,
- SOAMES, Scott (2009). “Ontology, Analyticity, and Meaning: The Quine–Carnap Dispute”, *Metametaphysics: New Essays on the Foundations of Ontology*, ed. David John Chalmers, David Manley, Ryan Wasserman, ss. 424-443, New York: Oxford University Press.